

J. A. H. Bots, F. Wacquet, ed., *Commercium litterarum. La communication dans la République des Lettres. Forms of communication in the Republic of Letters, 1600-1750* (Etudes de l'Institut Pierre Bay le XXV; Amsterdam/ Maarssen: APA-Holland university press, 1994, xii + 333 blz., f80,-, ISBN 90 302 1035 4).

Dit boek bundelt zeventien voordrachten over de communicatie in de Republiek der Letteren, uitgesproken gedurende twee bijeenkomsten (Parijs en Nijmegen, 1992 en 1993), in het kader van het onderzoeksproject Intelligence de l'Europe.

Het is ingedeeld in vier hoofdstukken: van definitie tot praktijk, communicatielijnen, communicatieruimte, weerstanden en obstakels. Na een interessante inleiding van Adrian Johns over het filosofische ideaal van de samenwerking tussen geleerden, wordt dit ideaal in verband gebracht met het uitoefenen van de verdraagzaamheid, het ontwikkelen van de bijbelse exe-gese en de aanwezigheid van heterodoxe bewegingen in de Republiek. Op grond van zorgvuldig gekozen bronnen (correspondentie en publicaties) geeft Catherine Secrétan een helder beeld van het onmiskenbare verband tussen geestelijke communicatie en tolerantie in de Gouden Eeuw. De wijze waarop de toenmalige bijbelse exegeten de onderlinge communicatie aanwendden om tot een wezenlijke dialoog te komen, wordt door Maria-Cristina Pitassi bril-jant en levendig neergezet. In zijn poging een algemeen verband aan te tonen tussen de aanwe-zigheid van heterodoxe groeperingen en de verbreiding van kennis marginaliseert Peter van Rooden ons inziens ten onrechte de intellectuele contacten tussen joden en christenen door deze contacten buiten het oprechte ideaal van universaliteit te plaatsen (60). Bovendien bezigt Van Rooden een vocabulaire die op zijn minst anachronistisch is. Uitdrukkingen zoals 'personal convictions' (51), 'Dutch heterodox subculture' (62) of 'basic Christianity' (64) klinken voor de zeventiende eeuw lachwekkend. Het tweede hoofdstuk tracht te laten zien langs welke wegen de communicatie tussen geleerden verliep. Mare Fumaroli geeft een pregnante be-schrijving van de *conversatio erudita*, het geleerde gesprek, en analyseert het 'magnetisme' ervan (78). Vanuit een Italiaanse 'case study' — het leven van Fulvio Ursini — lukt het Mario Rosa de rol van geleerde bibliothecarissen als culturele doorgeefluiken in algemene zin te schilderen. Nog een stap verder komt Hans Bots, met een helder overzicht van de ontwikke-ling (16e-18e eeuw) tussen de kennisoverdracht in het kader van universiteiten en academieën en de communicatie tussen geleerden zelf. H. H. M. van Lieshout vult dit aan met een solide uiteenzetting van het belang van erudiete *Dictionnaires* in de kennisoverdracht. Uitgevers en boekverkopers spelen hierin eveneens een belangrijke rol, die P. G. Hofstijzer zeer goed weet te relativeren. Met dezelfde kwaliteit legt Simone Mazauric uit hoe kennis buiten deze geleerde circuits zich verspreidt. Het derde hoofdstuk, goed ingeleid door Françoise Wacquet, geeft een aantal voorbeelden van de ruimte waarin de communicatie tussen geleerden zich voltrekt. De mythische aantrekkingskracht die de stad Rome op hen uitoefent, komt tot leven in een bij-drage van Daniele Gallo die doet hopen op een uitvoerige studie, terwijl de themas die in reisverhalen naar het Ottomaanse Rijk steeds terugkomen, door H. J. M. Nellen boeiend ge-presenteerd worden. Over de bijdrage van Willem Frijhoff kan men kort zijn: het artikel 'La circulation des hommes de savoir pôles, institutions, flux, volumes' (229-258) zou, op zich al, een reden vormen om dit boek aan te schaffen. In het vierde en laatste hoofdstuk, zouden weerstanden en obstakels aan de orde komen. Het boek beperkt zich echter tot één verschijn-sel: de censuur, enerzijds in de landen rond de Middellandse Zee (Mario Infelise attendeert hier om begrijpelijke redenen op grote regionale verschillen) en anderszijds in de Republiek. In zijn bijdrage waarschuwt S. Groenveld terecht tegen het klakkeloos overnemen van 'zeker-heden' die bijna het karakter van een mythe dragen. Na nauwkeurige berekeningen komt hij tenslotte tot de conclusie dat de Republiek 'allowed far more communication at all levels than in other countries' (300). Dit artikel zou een mooie afsluiting voor het boek zijn geweest. De

poging van Joseph M. Levine een filosofische reflexie over de thematiek van het boek te geven, blijft ons inziens in vaagheid steken en is hier niet op zijn plaats.

Op een paar bijdragen na is het de samenstellers gelukt van zeventien opstellen een logisch opgezet en coherent geheel te maken over een onderwerp dat zeker verder onderzoek verdient.

Christiane Berkvens-Stevelinck

Willem Ysbrantsz Bontekoe, *Iovrnael ofte gedenckwaerdige beschrijvinghe. De wonderlijke avonturen van een schipper in de Oost 1618-1625*, V. D. Roeper, ed. (Amsterdam: Stichting Terra Incognita, 1996, 165 blz., ISBN 90 73853 08 7); K. Bostoën, e. a., *Bontekoe. De schipper, het journaal, de scheepsjongens* (Amsterdam: De Walburg Pers, Stichting Nederlands Scheepvaartmuseum, 1996, 96 blz., ISBN 90 6011 948 7); G. Verhoeven, P. Verkruijsse, ed., *Iovrnael ofte gedenckwaerdige beschrijvinghe vande Oost-Indische reyse van Willem Ysbrantsz. Bontekoe. Descriptieve bibliografie 1646-1996* (Bijdragen tot de geschiedenis van de Nederlandse boekhandel. Nieuwe Reeks I; Zutphen: Walburg Pers, 1996, 304 blz., ISBN 90 6011 947 9).

In 1646 verscheen het *Iovrnael ofte gedenckwaerdige beschrijvinghe vande Oost-Indische reyse van Willem Ysbrantsz. Bontekoe (1587-1657)* voor het eerst in druk. Hierin werd de ramp met de Oostindiëvaarder Nieuw Hoorn beschreven. Op 19 november 1619 morste de botte-liersmaat bij het bijvullen van zijn vaatje brandewijn wat gloeiende kaarsenpit in een open vat. Er ontstond brand die in eerste instantie leek bedwongen, maar vervolgens weer opvlamde en zelfs de kruutkamer bereikte. Zeventig opvarenden, waaronder koopman Hein Rol, hadden toen reeds het schip verlaten. Schipper Bontekoe en de Duitse scheepsjongen overleefden als enigen de ontploffing. Na vele ontberingen wisten uiteindelijk ruim vijftig schepelingen onder de doortastende leiding van de gewonde schipper op 13 december Batavia te bereiken. En behoorde Bontekoe door dit spectaculaire avontuur voorgoed tot het nationale erfgoed.

Driehonderdvijftig jaar later wordt in maar liefst drie publicaties aandacht besteed aan Willem Ysbrantsz. Zo werd het reisverhaal uit 1646 door Vibeke D. Roeper opnieuw uitgegeven. Door middel van illustraties, annotaties, kaders met toelichting, alsmede door een in- en uitleiding wordt deze befaamde zeventiende-eeuwse Oost-Indiëreis opnieuw voor een algemeen publiek toegankelijk gemaakt. Naar mijn mening is dat op een bevredigende wijze gebeurd, alleen is het jammer dat bij het plaatsen van de noten soms wat misging (39,68, 74).

Het boek van K. Bostoën e. a. verscheen als toelichting op de tentoonstelling in het Amsterdamse Scheepvaartmuseum. Net als in de publicatie van Roeper, leert de lezer ook hierin, naast zijn avonturen, de persoon van Bontekoe nader kennen. We zien hoe Bontekoe zijn schip, waarmee hij de Europese wateren bevoer, in 1617 kwijtraakte aan de Barbarijse zeerovers en dat de remonstrantse zeeman vervolgens in dienst trad van de VOC. Lokten het geld en/of het avontuur, of was het meer vanwege zijn geloofsovertuiging? Geen van de drie boeken geeft het definitieve antwoord. Voorts zou Bontekoe door de Compagnie worden ingezet op de inter-Aziatische vaart en deelnemen aan de handelsexpedities naar de Chinese zuidkust. Pas in november 1625 keerde hij in Hoorn terug, want zoals hij zelf als verklaring gaf: 'yder vogel is gaern daer hy uit-gebroot is' (Roeper, 18). Die reis naar patria met de *Hollandia* verliep trouwens evenmin vlekkeloos, maar dit retourschip kwam wel aan in Zeeland. Duidelijk komt er een discrepantie naar voren tussen de beschrijving van de rol van Bontekoe bij het avontuur met de Nieuw Hoorn en zijn handelwijze als schipper in ruste. Met de vrome schipper bleek het namelijk in het dagelijks leven kwaad kersen eten.